

PANYELLA, Ramon / MARRUGAT, Jordi (ed.) (2006): *L'escriptor i la seva imatge. Contribució a la història dels intel·lectuals en la literatura catalana contemporània*. Barcelona: L'Avenç, 366 p. (Traces llibres, 1).

El Grup d'Estudis de Literatura Catalana Contemporània (GELCC), vinculat a la Universitat Autònoma de Barcelona ha publicat un volum amb catorze estudis sobre la funció, la imatge, la projecció i l'evolució dels intel·lectuals en la literatura catalana contemporània, des de mitjan segle XIX fins a principis del present segle. Aquests treballs són l'avantsala del congrés sobre «La projecció social de l'escriptor en la literatura catalana contemporània» que es va celebrar a la UAB l'octubre de 2005.¹ En el volum que ens ocupa els estudiosos del grup es proposen, segons el pròleg signat per Jordi Castellanos, «analitzar una de les estratègies inherents a la funció pública de l'escriptor d'ençà del romanticisme: la construcció d'una imatge que associa, d'una banda, la d'autor com a creador d'obres literàries, i de l'altra, la de portador d'uns valors de responsabilitat i sentit col·lectiu, que es presenten com a absolutament necessaris per al conjunt social» (p. 5). Així, doncs, els límits i objectius dels estudis són clars.

Els catorze articles estan ordenats cronològicament, des del text d'Enric Cassany dedicat a Víctor Balaguer fins a l'anàlisi que Jaume Aulet fa del recent fenomen dels «Imparables». De fet, la capacitat de recórrer els principals moments de la història de la literatura catalana dels darrers cent cinquanta anys, des de Víctor Balaguer fins a la postmodernitat, és un dels mèrits del volum. Sovint s'acusa la universitat d'allunyar-se de la realitat més immediata i de viure i treballar en una mena d'esfera aïllada del món. Aquest volum i el congrés que se'n deriva, les actes del qual esperem poder llegir ben aviat, rebaten amb contundència aquest retret. Una altra de les virtuts del llibre és que es pot llegir de manera fragmentària, és a dir, hom es pot aturar només en aquell tema o autor que més li pugui interessar, però també se'n pot fer una lectura conjunta, la qual, gràcies a l'ordenació cronològica dels estudis, dóna una visió global de la història de la literatura catalana contemporània des de la perspectiva de l'escriptor com a intel·lectual. A més, els articles, com veurem de seguida, se centren en diversos aspectes dels escriptors o els fenòmens analitzats (ideologia, projecció, estratègies literàries) de manera que, al final, s'obté una panoràmica significativa del concepte d'intel·lectual i de les diverses estratègies de projecció i funcions que se li ha atribuït al llarg dels anys.

En el pròleg, Jordi Castellanos, a part de presentar el volum i especificar-ne els objectius i motivacions, fa un repàs de la història dels intel·lectuals: en quin moment comencen a aparèixer i quines funcions socials se'ls atribueix. Es parteix de la situació present del concepte d'intel·lectual, que sembla que s'ha desvinculat de l'escriptor i es revisa sintèticament l'evolució del terme i el que hi ha al darrera des del moment que va aparèixer, concretament ens situem en l'*affaire Dreyfus*. Seguint el model francès, que ha vinculat els intel·lectuals i la literatura, el llibre parteix de la base que «cal referir la naixença i l'evolució de «l'intel·lectual» al món de la literatura, i que només situant-lo en les seves coordenades històriques i analitzant la transformació que sofreix la figura de l'escriptor podem aclarir els conceptes» (p. 8). Certament, les coordenades històriques que hi ha al voltant de l'escriptor i la seva tasca són moltes i variades, ja que, a part del procés creatiu, cal tenir present la relació amb el públic i «el complex joc d'estratègies textuals i socials» (p. 9) que condicionen el concepte d'«intel·lectual». Això és justament el que els articles que formen el llibre intenten analitzar en moments i personatges diferents de la història de la literatura catalana contemporània, amb l'acceptació de totes les limitacions que pugui haver-hi (espai, materials, ramificacions o qüestions irresolubles).

El primer estudi, «El poeta sociable. Víctor Balaguer a l'època d'*El Genio*» (p. 11-33), signat per Enric Cassany, analitza l'estratègia duta a terme per Víctor Balaguer per tal de forjar-se una imatge pública determinada utilitzant com a plataforma les revistes *El Genio*, primer, i *El àngel ex-*

1. Sobre aquest congrés vegeu la crònica que en va escriure Jaume Aulet en el volum XXIX d'*Estudis Romànics* (2007), p. 595-598.

terminador, després. Partint d'una bona ubicació històrica del personatge, se'n presenta la trajectòria i es fa palesa l'estreta relació que s'estableix entre l'escriptor i la política; perquè el compromís social implica trobar vies de projecció i de professionalització, en aquest cas la premsa. Tots aquests són conceptes que esdevindran claus per entendre la intel·lectualitat i que es reiteraran en cada uns dels articles, de manera que se'ns mostrarà, a la vegada, com han canviat amb el temps. Seguidament, Lluís Quintana Trias, «Una proposta historiogràfica en pedra: *Las calles de Barcelona* de Víctor Balaguer» (p. 34-61), aprofundeix una mica més en Víctor Balaguer. Per fer-ho analitza el llibre que Balaguer va escriure proposant noms per als carrers de l'Eixample de Barcelona en el moment en què fou planificada i construïda. En si mateix, aquesta proposta del poeta ja esdevé una forma de projecció social, perquè es dona a conèixer o intervé en àmbits extraliteraris. Però, llegit des del punt de vista historiogràfic i ideològic, la proposta del nomenclàtor de Balaguer té un sentit molt concret perquè pretén «que serveixi de model per a la construcció d'un nou Estat espanyol un cop superat l'Antic Règim» (p. 43). Per tant, ara ens trobem un escriptor plenament involucrat des del punt de vista polític i social que busca i troba plataformes extraliteràries per incidir en la societat; de manera que, com indica Quintana, «com tota la generació romàntica, [Víctor Balaguer] està posant les bases perquè puguin aparèixer els intel·lectuals» (p. 55).

Encara situats al segle XIX, Ramon Panyella s'ocupa de Francesc Pelai Briz («L'escriptor catalanista de la Renaixença: Francesc P. Briz, el model més pur», p. 62-88). En aquest cas, l'estudi posa de relleu com, a Catalunya, la idea d'intel·lectual, sobretot en la Renaixença és indiestriable del catalanisme. En la primera part de l'article s'analitzen les característiques de l'escriptor renaixentista, per veure que en major o menor grau està vinculat al catalanisme, el qual es concreta en «una militància força decidida en pro del conreu de la literatura catalana i la promoció d'altres signes, la divulgació de la història de Catalunya i l'estudi sistemàtic i la reivindicació de la llengua catalana» (p. 65) i troba en els Jocs Florals una plataforma de projecció. A partir d'aquí, l'autor se centra en la figura de Briz i presenta les plataformes que utilitzarà per projectar les seves idees, bàsicament les publicacions *Calendari Català* i *Lo Gay Saber*.

Els dos estudis que segueixen ens situen al tombant de segle. En primer lloc, Margarida Casacuberta, «Francesc Matheu, les estratègies d'un editor» (p. 89-120), analitza el projecte editorial de la Societat Il·lustració Catalana, amb el qual l'editor pretén acostar-se al seu ideal de país –per tant la ideologia catalanista segueix sent el motor dels intel·lectuals–, posar les bases per a la construcció d'una cultura catalana popular i contribuir a la professionalització de l'escriptor. La correspondència i el contacte de Matheu amb Narcís Oller, Marian Vayreda i Víctor Català donen compte de tot això i mostren un editor compromès amb el país, amb un profund sentiment catalanista i decidit a impulsar el mercat literari amb la creació d'un públic ampli que permeti als escriptors viure de la seva obra. L'estudi de Xavier Vall sobre «Els aforismes de Narcís Oller com a imatge de l'escriptor» (p. 121-159) entronca, en part, amb algunes de les idees que es presenten en els articles anteriors. En aquest cas es parteix de les «Guspies» de Narcís Oller, una col·lecció d'aforismes (datats entre el 1886 i el 1916, aproximadament), per trobar-hi les idees del novel·lista sobre els corrents literaris, sobre la relació de l'escriptor amb la societat, la funció de la literatura o els gèneres literaris. De manera que, fugint dels tòpics, al final tenim una imatge bastant arquetípica d'Oller, perquè es posiciona respecte als corrents literaris presents, sobretot enfront del Modernisme i el Noucentisme; defensa la «poeticitat i la subjectivitat» (p. 158) de la literatura, la qual reflecteix la realitat i té una funció moralitzadora; no perd mai de vista la implicació cívica i catalanista; i, malgrat la incomprensió del públic i la crítica, aspira a la perpetuïtat literària. Per traçar totes aquestes línies del retrat d'Oller, Vall es basa en els aforismes però es recolza i n'amplia el sentit amb fragments de novel·les o de les *Memòries literàries*.

El text de Jordi Castellanos ens situa de ple al segle XX. «El modernisme: els intel·lectuals i la política» (p. 160-191) segueix la pista dels intel·lectuals catalanistes en la Renaixença i es fixa en l'evolució que tenen fins al Modernisme, moment en el qual es comencen a organitzar com a moviment. Per fer-ho, se serveixen de diverses plataformes, *L'Avenç*, *Catalònia* i *El Poble Català*, que

il·lustren al mateix temps l'evolució de l'ideari modernista i permeten veure com «es va configurant una imatge de l'escriptor modern com la persona que s'encara amb gosadia, sense interessos creats, als grans problemes socials i morals i que, per tant, en descobreix les solucions» (p. 165). Després del panorama general, i no per això incomplet i superficial, que Castellanos fa sobre el Modernisme, se'n concreten alguns aspectes en l'estudi següent. Eulàlia Pérez Vallverdú es fixa en «Josep Maria Folch i Torres: la imatge de l'escriptor popular» (p. 192-207). Més enllà de la ideologia catalanista i del compromís polític i social de l'escriptor, Folch i Torres té la voluntat de professionalització, però per aconseguir-ho cal un mercat ampli i sòlid, d'aquí sorgeix la figura de l'escriptor popular que «té les arrels en el model d'autor i d'intel·lectual modernista» (p. 193). L'escriptor analitzat es crea aquesta imatge gràcies a la literatura infantil que li permetrà la professionalització tan buscada així com la fixació d'unes bases per a un públic ampli, que creixerà i se solidificarà amb la literatura sentimental que Folch i Torres també cultivarà. Així, amb l'ajuda de projectes com la revista *En Patufet*, i sense perdre mai el compromís ideològic amb el catalanisme i el valor educatiu de la literatura, Josep Maria Folch i Torres esdevé un escriptor popular i plenament integrat en les relacions amb el públic i el mercat literari, el primer fenomen d'aquestes característiques en la literatura catalana contemporània.

Adriana Danés Sala, amb «Rafael Tasis als primers anys trenta. Un model d'intel·lectual patriota» (p. 208-221), amplia la tesis de Castellanos que vincula intel·lectuals i política per veure com és aquesta relació als anys trenta, en un moment de debat a Europa sobre el concepte i la funció de l'intel·lectual. En el cas de Rafael Tasis, el compromís apareix estretament lligat al catalanisme, fins al punt que escriurà en publicacions amb un caràcter polític marcat i divers com *La Publicitat*, *Mirador*, *La Revista*, *La Veu de Catalunya* o *L'Opinió*; i a la voluntat de crear una cultura potent per al país, per això esmerçarà tants esforços en l'impuls de la novel·la. L'article de Josep M. Balaguer, «J. V. Foix, *Catalans de 1918*: "El poeta és el més responsable"» (p. 222-245), és l'exercici de lectura d'una obra estrictament literària per veure'n els mecanismes que serveixen al poeta de Sarrià per presentar-se als lectors amb uns trets molt concrets. Balaguer demostra que les estratègies diarístiques que Foix duu a terme estan estretament lligades amb la seva poesia, la qual cosa il·lustra com el poeta construeix una determinada imatge a partir del conjunt de la seva obra.

Tota l'embranchada que la cultura catalana prengué als anys trenta es veié avortada, com és sabut, per la guerra civil espanyola, a causa de la qual molts intel·lectuals catalans hagueren de marxar a l'exili. Maria Campillo escriu «La construcció cultural a l'exili segons Francesc Trabal i Armand Obiols: espai real i espai imaginari» (p. 246-270) per explicar com els intel·lectuals s'organitzaren a l'exili, Trabal a Xile i Obiols a París, per mantenir la cultura catalana. Un cop més, el que mou els escriptors i els intel·lectuals a treballar és el sentiment patriòtic catalanista. Campillo repassa, doncs, els projectes que els dos autors dugueren a terme des d'espais i circumstàncies molt diferents (la revista *Germanor* o l'Agrupació Patriòtica Catalana en el cas de Trabal, la *Revista de Catalunya* en el cas d'Obiols), però sempre amb l'objectiu de conservar la cultura catalana i amb la vista posada al país que havien hagut de deixar i al qual cap dels dos no tornaria. Tots aquests projectes es poden estudiar gràcies a l'abundant correspondència que existeix entre els escriptors a l'exili, de la qual cosa l'article també dona bona mostra. En el cas de Trabal, però, els seus textos literaris també donen compte de la funció que volia desenvolupar des de l'exili. Tanmateix, hi hagué molts escriptors que es quedaren a Catalunya tot i la desfeta i les dificultats que se'n derivaren. Olívia Gassol Bellet signa l'article «Verdaguer, Maragall, Riba, Espriu: l'evolució de la imatge de poeta nacional durant la postguerra» (p. 271-298), en el qual s'exposa com sorgí la necessitat de tenir un referent poètic i intel·lectual o ideològic clar. D'aquesta necessitat en deriven campanyes en diversos moments de la postguerra per fixar aquest referent. El primer fou Verdaguer, el qual fou erigit com a poeta nacional la primera meitat dels anys quaranta, gràcies al menyspreu de la censura. Maragall prengué el relleu quan es veié la necessitat d'establir un diàleg amb Espanya en un moment en què l'ideari falangista començava a davallar. Als anys cinquanta, Riba adquirí aquesta categoria de poeta nacional per la seva condició d'intel·lectual i savi, d'una banda,

i de primer poeta viu de Catalunya, de l'altra. Però amb la seva mort el 1959 calgué substituir-lo ràpidament i trobar un referent nou a seguir. Salvador Espriu podia exercir aquesta funció perquè encarnava la imatge d'ideologia i treball i *La pell de brau* (1960) el col·locà en primera fila perquè respon a la idea d'unitat nacional i advoca per la missió social de la literatura.

Els tres darrers estudis del volum ens situen en la més estricta contemporaneïtat. Víctor Martínez-Gil, a «Els escriptors com a intel·lectuals postmoderns» (p. 299-322), se situa als anys vuitanta del segle xx per analitzar com la imatge de l'escriptor compromès amb la societat ha evolucionat cap a altres vies on la ironia i la quotidianitat esdevenen centrals, però sense els aires de transcendència que podien tenir en generacions anteriors. Abans d'analitzar l'escriptor català, cal però deixar clar què és la postmodernitat, per això dedica unes quantes pàgines a repescar les teories més significatives sobre el moviment i traslladar-les a la realitat catalana per veure com s'han executat. Aquestes pàgines són prou útils, doncs, per tenir un bon panorama de l'agitació cultural catalana de les darreres dècades. Un cop aclarits els conceptes, Quim Monzó esdevé l'eix de l'anàlisi, tot i que quan convé es fa referència a altres autors (Narcís Comadira o Maria Mercè Marçal). Malgrat tot, com l'autor reconeix, queden moltes línies obertes que cal anar resseguint amb més temps.

Núria Santamaria analitza la situació dels dramaturgs catalans en els darrers vint-i-cinc anys del segle passat. «L'escriptor en terra de ningú: els dramaturgs catalans en la frontissa de la transició» (p. 323-347) reivindica la presència i l'existència d'autors teatrals que durant uns anys van ser invisibles en el panorama literari català i, per tant, eren menystinguts com a intel·lectuals quan altres col·legues eren elevats a la primera categoria. Els esforços que es van fer (col·leccions editorials, premis literaris, la creació de companyies més o menys modestes) no van ser suficients per projectar els dramaturgs que treballaven a l'ombra. Ens trobem una situació excepcional, doncs, ja que «més que caracteritzar una imatge, bo i justificant el seu paper o la seva rendibilitat social, la qüestió era aconseguir que la imatge en si esdevingués perceptible» (p. 326). Santamaria constata tots aquests esforços dels anys setanta i vuitanta que no donarien els fruits fins als noranta amb un canvi generacional.

Jaume Aulet clou el volum amb un estudi d'actualitat, analitzant «Els anomenats "Imparables" i els esforços per a la construcció d'un moviment literari» (p. 348-363). La intenció de l'article és aplicar els mètodes d'anàlisi d'història de la literatura a un fenomen tan recent com el moviment dels «Imparables». Certament, Aulet analitza les diverses estratègies dutes a terme per presentar-se com a moviment literari amb una ideologia (i una estètica?) determinada. Des dels articles que generen debats a la premsa, els premis literaris i els projectes editorials comuns es pretén projectar un grup d'escriptors que busquen una incidència social. L'article no va més enllà, tampoc no ho pretén, però serveix per il·lustrar com s'han organitzat aquesta mena de fenòmens literaris al llarg de la història i com ho segueixen fent en els nostres dies. No es tracta de posar en evidència a ningú, senzillament es vol constatar i objectivar uns fets. Les conclusions es deixen per al lector.

Com bé diu el subtítol del llibre, *L'escriptor i la seva imatge* contribueix a la història dels intel·lectuals en la literatura catalana contemporània perquè en un espai relativament limitat analitza els principals moments de la literatura catalana i n'extreu els esdeveniments o fenòmens que permeten veure: 1) com sorgeix el concepte d'intel·lectual a Catalunya i 2) com evoluciona amb el temps segons les necessitats de cada moment. Tanmateix, hi ha un element que apareix en cada uns dels estudis: la catalanitat com a motor de les inquietuds intel·lectuals i culturals dels autors analitzats. Una altra virtut d'aquesta contribució rau en la connexió que s'estableix entre alguns dels estudis que formen el volum, de manera que es complementen i, per tant, permeten tenir una visió una mica més àmplia del tema. Un cop més, s'ha de lamentar la poca «projecció» del volum per part dels mitjans de comunicació; a més d'algunes –poques– rel·liscares tipogràfiques que els editors no han detectat a temps. Res, però, que malmeti el conjunt i el bon resultat final del projecte.